

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ГРОМАДСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анотація

В аналітичній записці розглядаються сучасні тенденції використання соціальних мереж у розвитку громадянського суспільства України. Виокремлено основні форми громадської самоорганізації у *Facebook* як найбільш популярної сьогодні платформи. У записці проаналізовано роль соцмереж у контексті взаємодії органів державної влади та громадськості. Наголошено на актуальних проблемах та ризиках їх застосування. Пропонуються рекомендації щодо підвищення ефективності комунікації та представленості громадських ініціатив у соціальних мережах.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ГРОМАДСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Поточний стан та суспільно-політичне значення соціальних мереж

Станом на січень 2018 року, згідно звіту *Digital in 2018* міжнародного агентства *We are social*, в Україні 58 % населення користуються Інтернетом (22,59 млн осіб), 29 % – соціальними мережами (13 млн)¹.

Найбільшу популярність на сьогодні отримав *Facebook*. За даними внутрішньої статистики сервісу на січень 2018 року *Facebook* користується 11 млн українців. За останній рік кількість українських користувачів соцмережі зросла на 67 %², що пов'язано з міграцією користувачів з російських *ВКонтакте* и *Однокласники*, доступ до яких був обмежений українськими провайдерами згідно підписаного у травні 2017 р. Президентом України указу № 133/2017³.

Активно використовують українці також платформи обміну повідомленнями *Twitter*, *Instagram*, *Viber*, *WhatsApp*, *Skype*, *Telegram* тощо.

Варто зауважити, що **соціальні мережі як джерело інформації мають значний рівень довіри аудиторії**. Так, за даними дослідження, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у листопаді-грудні 2017 р., **соцмережам довіряє більше третини українців (37 %)**⁴.

При цьому, як зазначає Л. Чуприна, багатофункціональність соціальних мереж, можливості щодо структурування комунікативного простору та об'єктивне сприяння розбудови громадянського суспільства роблять їх специфічним джерелом інформації.

¹ Лише 58% українців користуються Інтернетом – дослідження [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2018. – 31 січня. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/31/633590/>

² У *Facebook* вже 11 млн українців [Електронний ресурс] / *Watcher*. – 2018. – 23 січня. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2018/01/23/u-facebook-vzhe-11-mln-ukrayintsiv/>

³ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 15 травня 2017 року № 133/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>

⁴ Скільки новин потрібно для людського щастя [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 2018. – 18 січня. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/skilki-novin-potribno-dlya-lyudskogo-shastya/>

Соціальні мережі дедалі більше стають певною мірою інформаційним відбитком саме громадянської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів, координації зусиль. Практично всі суспільно значущі процеси, події, явища залишають певний інформаційний відбиток у соціальних мережах⁵.

Потенційні можливості використання соціальних мереж для громадської самоорганізації яскраво продемонстрував Євромайдан, який розпочався з закликів активістів в Інтернеті виходити на протести.

У 2013-2014 рр. було створено низку сторінок та груп у *Facebook*, *Twitter*, *ВКонтакте* (популярність останньої пов'язана з масовою підтримкою студентства, яке було основною аудиторією соцмережі), де відбувалася координація дій, збір коштів. Велика кількість людей, як в Україні, так і за кордоном, могли стежити за подіями у режимі «реального часу», брати участь у створенні контенту та допомозі протестувальникам.

Пізніше увага користувачів соціальних мереж переключилася на волонтерську допомогу у зоні АТО – забезпечення потреб фронту, евакуацію та допомогу мирному населенню. Соціальна активність українців у той період саме завдяки соціальним мережам, які стали безпрецедентними за ефективністю платформами, продемонструвала високий рівень громадської мобілізації та згуртованості зусиль перед викликами та стала справжнім рушієм патріотичного піднесення.

Проте четвертий рік гібридної війни Росії проти України, заморожена ситуація на Донбасі, економічна нестабільність та невдоволення темпами реформ, популізм політиків та заклики до нових протестів призводять до зростання розчарувань та апатії в українському суспільстві, у тому числі

⁵ Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив [Електронний ресурс] / Л. Чуприна // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrument-realizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460

«вигорання» активістів, що, своєю чергою, відображається і на взаємодії у соціальних мережах.

На тлі загального невдоволення, люди гостро відчують потребу у справедливості. В онлайн-середовищі регулярними стали інформаційні «сплески» – активні і часто різкі обговорення проблем сьогодення у найрізноманітніших життєвих сферах.

Тому активізація громадської самоорганізації проявляється саме у кризові моменти та під час резонансних подій. І соціальні мережі стають ефективним інструментом привернення уваги до них, «загострюють» суспільні настрої, стають платформою збору та координації зусиль. Доказом цього стала роль соцмереж після вибухів на військових складах в Калинівці на Вінниччині у вересні 2017 р., коли волонтери через соцмережі організували евакуацію жителів селища, їхнє розселення, збір продуктів, надання медичної допомоги тощо. Була створена спеціальна група у *Facebook* для координування дій – *«SOS Вінниця - Калинівка»*⁶.

Історія пошуків внаслідок резонансного викрадення двомісячного немовля з дитячого саду в Києві у жовтні 2017 р. стала демонстрацією небайдужих і оперативних дій громадян-волонтерів та поліції. Як зазначив начальник поліції Києва Андрій Крищенко: «Всі відразу дізналися про злочин в результаті оповіщення через соціальні мережі, стала швидко надходити різна інформація, викрадачку впізнали»⁷.

Соціальні мережі впливають на громадську думку, використовуються як мобілізаційний засіб у протестних акціях з метою залучення масової підтримки. Прикладом такої громадської самоорганізації на початку січня 2018 р. стала акція під будівлею головного управління МВС у Києві з вимогою незаангажованого розслідування

⁶ Користувачі Фейсбук створили групу «SOS Вінниця-Калинівка» для допомоги потерпілим від вибухів [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2017. – 27 вересня. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/polzovateli-feysbuk-sozdali-gruppu-sos-vinnica-kalinovka-dlya-pomoshchi-postradavshim-ot-vzryvov-1059091.html>

⁷ Как спасли двухмесячную Викторину – рассказ волонтера Руслана Фасхетдинова и начальника полиции Андрея Крищенко [Електронний ресурс] // Цензор.нет. - 2017. – 22 жовтня. – Режим доступу: https://censor.net.ua/resonance/460079/kak_spasli_dvuhmesyachnuyu_viktoriyu_rasskaz_volontera_ruslana_fashetd_inova_i_nachalnika_politsii_andreya

обставин вбивства правозахисниці Ірини Ноздровської, яке викликало суспільне обурення⁸. На акцію протесту, яку в *Facebook* анонсувала громадська організація «Твердиня» та підтримали *opinion leaders* у своїх постах, вийшли кілька сотень людей, що було в більшій мірі реакцією суспільства на стан справ у правоохоронній та судовій системах.

У січні 2018 р. також пройшов масштабний онлайн-флешмоб *#принеси_куклу* на знак протесту Московському патріархату. Акцію ініціював блогер Юрій Гудименко після того, як священники УПЦ МП у Запоріжжі відмовилися відспівувати хрещену в Київському патріархаті дитину. Флешмоб підтримали тисячі небайдужих українців⁹. Невдоволення діяльністю УПЦ МП має більш глибокий зміст, що пов'язано із звинуваченнями у підтримці ними російських окупантів в Україні.

Можна говорити про те, що після Євромайдану українці усвідомили важливу роль соціальних мереж як інструменту об'єднання громадян для організації допомоги для тих, хто її потребує або участі в акціях протесту тощо. Також, можна стверджувати, що суспільно-політичний вплив соціальних мереж на інформаційний простір має хвилеподібну природу, що, зокрема, призводить до швидкого переходу від індивідуальних ініціатив і закликів до колективних дій.

Соціальні мережі у діяльності громадських організацій

Згідно з результатами дослідження «Практика використання інструментів електронної демократії громадськими організаціями в Україні», яке було проведене у 2016 р. громадською організацією «Подільська агенція регіонального розвитку», Асоціацією органів місцевого самоврядування «Міста електронного врядування України» та Громадянською мережею «ОПОРА», **соціальні мережі займають перше місце серед електронних**

⁸ Вбивство Ірини Ноздровської: що відомо про резонансну смерть правозахисниці [Електронний ресурс] // 24 канал. – 2018. – 2 січня. – Режим доступу: https://24tv.ua/vbivstvo_irini_nozdrovskoyi_shho_vidomo_pro_rezonansnu_smert_pravozahisnitsi_n908979

⁹ Українець запустив флешмоб на знак протесту Московському патріархату [Електронний ресурс] // Експрес. – 2018. – 5 січня. – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2018/01/05/279413-ukrayinec-zapustyv-fleshmob-znak-protestu-moskovskomu-patriarhatu>

інструментів, які використовують у своїй діяльності ОГС. Так, 90,8 % опитаних використовують соціальні мережі як засіб комунікації з громадянами, 88,6 % – для взаємодії між собою (на першому місці – електронна пошта – 90,5 %) ¹⁰.

У м. Києві, згідно з результатами опитування, яке проводилося у 2017 р. громадською організацією «Лабораторія досліджень ТЦК», 81% ОГС використовують у своїй діяльності соціальні мережі. При цьому у тих організацій, які користуються соціальними мережами, *Facebook* є найбільш популярним (99% організацій використовує цю мережу). Далі йде *Instagram* (16 % опитаних) та *Twitter* (14 % респондентів). Цікаво, що ще в 2013 році 48 % опитаних українських ОГС використовували соціальну мережу *ВКонтакте*. Через соцмережі київські громадські організації поширюють інформацію про свою місію, досягнення, фінансові дані, а також заохочують друзів і колег підтримати організацію через пожертви, підпис петиції та придбання певного продукту ¹¹.

У довіднику для організацій громадянського суспільства, розробленого за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку, виокремлено наступні переваги використання ними соціальних мереж ¹²:

- покращує прозорість, управління і підзвітність організацій – надають інформацію про витрачені кошти (письмові акти, фотозвіти);
- допомагає організаціям безпосередньо взаємодіяти з аудиторіями за допомогою простого і рентабельного середовища (PR, інформування про організацію, її місію, досягнення, поширення важливої інформації);
- допомагає швидко поширювати своєчасну інформацію (актуальні анонси, збір коштів);

¹⁰ Практика використання інструментів електронної демократії громадськими організаціями в Україні. Результати експертного опитування [Електронний ресурс] / Гречко О. Ю., Когут І. А., Левченко О. В., Яскевич А. Й. – Вінниця : ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2016. – 49 с. – Режим доступу: http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/03/Report_E-Democracy-Tools-for-NGOs_1-1.pdf

¹¹ Звіт за результатами дослідження ОГС м. Києва [Електронний ресурс] / Упоряд. Любов Паливода. – К. : ВАІТЕ, [ГО «Лабораторія досліджень ТЦК»], 2017. – 40 с. – Режим доступу: http://dsk.kievcity.gov.ua/files/2017/11/27/report_kyiv_cso.pdf

¹² Social Networking: A Guide to Strengthening Civil Society through Social Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/SMGuide4CSO.pdf>

- створює прозоре місце для публічного обговорення (вирішення локальних проблем (забудови, прибирання), пропагування ідеї чи адвокати (заборона куріння);
- допомагає створити високочутливе громадянське суспільство (краудфандинг і краудсорсинг; нетворкінг і створення коаліцій);
- допомагає організаціям залучити сегменти населення, яких важко досягти за допомогою традиційних засобів масової інформації (організація масових акцій: протести, мітинги).

Н. Кумпаненко звертає увагу на спільність деяких функціональних характеристик громадянського суспільства та соціальних мереж. Так, функціонування соціальних мереж сприяє горизонтальній структуризації суспільних відносин, що є однією з передумов формування й розвитку громадянського суспільства. І громадянське суспільство, і соціальні мережі передбачають новий тип взаємодії вільних індивідів у межах добровільних асоціацій для розв'язання суспільних проблем¹³. Соціальні мережі також сприяють створенню віртуальних співтовариств, які часто на практиці перетворюються на громадські об'єднання¹⁴.

Основні форми громадської самоорганізації у соціальних мережах

Соціальні мережі перестали бути лише середовищем і перетворилися на засіб досягнення цілей. На прикладі мережі *Facebook* можна виокремити наступні форми привернення уваги та залучення громадськості до ініціатив чи вирішення проблем:

- **Facebook-сторінки, групи.** Яскравими прикладами є сторінки волонтерських проектів, які займаються допомогою українським військовим у зоні АТО, зокрема «*Повернись живим*» (понад 1 млн послідовників),

¹³ Кумпаненко Н. С. Соціальні мережі як засіб формування громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Н. С. Кумпаненко. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1149%3A101215-21&catid=138%3A4-1215&Itemid=170&lang=ru

¹⁴ Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив [Електронний ресурс] / Л. Чуприна // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrument-realizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460

«Крила Фенікса» (майже 38 тис. послідовників) та ін., на яких здійснюється збір коштів, викладаються звіти. Організацію масштабних екологічних акцій всією Україною має на меті ініціатива «Зробимо Україну чистою», сторінка якої об'єднує 12,8 тис. послідовників. Оперативну фіксацію дорожньо-транспортних пригод, переважно у м. Києві, та пропагування безпечного водіння веде сторінка «*dtp.kiev.ua*» (майже 66 тис. послідовників). Прикладом вирішення локальної проблеми є рух «*Потяг на Маріуполь*» (Facebook-сторінка має 562 послідовника), активісти якого прагнуть домогтися скорочення тривалості маршруту «Київ – Маріуполь». Подібні ініціативи та проекти не передбачають формального членства.

▪ **Пости лідерів громадської думки, лідерів громадських організацій чи ініціатив.** Враховуючи таку особливу рису політичної культури українського суспільства, як висока персоніфікація соціально-політичних процесів, необхідно відзначити, що остання, використовуючи можливості інтернет-технологій, реалізується зокрема й у вигляді блогінгу. Найпопулярніші українські блогери, лідери громадських організацій перетворюються на впливових лідерів думок, сприяють процесам самоорганізації громадян¹⁵. Таким прикладом персонального посту став у 2016 р. заклик керівника ГО «Місто-Сад» Євгенії Кулеби проголосувати за електронну петицію щодо повернення киянам землі скверу Небесної сотні. Петиція менш ніж за три доби зібрала необхідних 10 тис. підписів¹⁶.

▪ **Facebook-події.** Передбачають анонси проведення різного роду громадських акцій – благодійних, волонтерських, мистецьких, екологічних, студентських, політичних, патріотичних. Наприклад, акція «*Зустрінь своїх*»,

¹⁵ Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України суспільства [Електронний ресурс] : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / А. В. Матійчик ; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – 221 с. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychuk.pdf

¹⁶ Петиція Євгенії Кулеби «повернути землю скверу Небесної сотні киянам» зібрала 10 000 підписів менш ніж за три доби [Електронний ресурс] // #трайдемент. – 2016. – 24 січня. – Режим доступу: <http://trident-ua.info/novyny/%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%94%D0%B2%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%97-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%94%D0%B1%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%83%D1%82%D0%B8-%D0%B7%D0%B5%D0%BC/>

присвячена зустрічі 27 грудня 2017 р. на військовому аеродромі Борисполя українців, звільнених із полону бойовиків у межах обміну.

- **Онлайн-флешмоби.** За допомогою хештега (слово, якому передують знак #) пости користувачів соціальної мережі об'єднуються за певною темою (наприклад, #Євромайдан, #АТО, #Порошенко, #FreeSavchenko, #JesuisVolnovakha тощо), що дозволяє відслідковувати резонанс, емоційне забарвлення й позиції громадян щодо тієї чи іншої політичної події, персони або явища¹⁷. Часто активісти вдаються до тролінгу та тиску у соціальних мережах, тому що не працюють механізми впливу на владу. Так, у 2014 р. було ініційовано онлайн-флешмоб #PoroshenkoPohovoryZNarodom через певний брак інформації про те, що відбувалося в країні, які закони ухвалюються та як розвивається ситуація на Донбасі. Після його початку Президент України Петро Порошенко дав розгорнуте інтерв'ю шести українським телеканалам¹⁸.

Роль соціальних мереж у взаємодії органів державної влади та громадянськості

Соціальні мережі помітно впливають на взаємодію державної влади і суспільства. Зокрема, використання соціальних мереж дає можливість оперативно виносити громадянські ініціативи на публічне обговорення до інститутів влади, що у свою чергу сприяє формуванню культури партнерства у відносинах «влада – громадянське суспільство»¹⁹.

¹⁷ Зуйковська А. А. Соціальні мережі як середовище політичної комунікації [Електронний ресурс] / А. А. Зуйковська // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. – 2014. – Вип. 1. – С. 272-280. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_69/zuikovska_sotsialni.pdf

¹⁸ Чи досяг своєї мети флешмоб #PoroshenkoPohovoryZNarodom? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2014. – 22 вересня. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26599295.html>

¹⁹ Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України суспільства [Електронний ресурс] : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / А. В. Матійчик ; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – 221 с. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychyk.pdf

Як засіб зв'язків з громадськістю у державному управлінні, соціальні мережі, за О. Саханем, можна використовувати у двох напрямках²⁰:

- **моніторинг**, тобто вивчення образу сприйняття громадськістю державної політики.

Соціальні мережі надають досить великі можливості для аналізу та прогнозування розвитку подій. Моніторинг та аналіз коментарів дає змогу отримувати зворотний зв'язок і прогнозувати реакцію людей на ті чи інші події, а також знаходити та випробовувати нові способи впливу й моделювати ситуації²¹. Слід зазначити, що в умовах гібридної війни особливо мають відслідковуватись дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі в суспільстві, визначатись рівень їх загроз для національної безпеки;

- формування позитивної громадської думки шляхом **залучення громадян до обговорення** реформ, змін політики держави.

Найбільш відомим випадком законотворчого краудсорсингу у Європі є досвід прямої демократії у Ісландії, де влада у 2011 р. залучила до написання Конституції користувачів соціальних мереж. Для цього були створені спеціальна група в *Facebook*, аккаунт на *Twitter*, а також канал на *YouTube* і сторінка на фотохостингу *Flickr*. Саме на цих соціальних майданчиках, а не на державному сайті, громадяни Ісландії, а також всі бажаючі могли залишати свої коментарі та побажання щодо проекту нової Конституції країни²².

²⁰ Сахань О. М. Про використання соціальних мереж Інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Сахань // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2014. – № 2. – С. 143-154. – Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8355/1/Sahan_143.pdf

²¹ Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства. Наукова доповідь за темою дослідження [Електронний ресурс] / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/dopovidi_konf/smivvts.pdf

²² Марутян Р. Соціальні мережі як виклик національній безпеці [Електронний ресурс] // Асоціація розвитку та безпеки. – 2012. – 15 березня. – Режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=154:2012-03-15-21-44-19&catid=41:2010-09-14-11-24-33&Itemid=74&lang=uk

Українські політики, публічні особи, органи державної та місцевої влади також використовують аккаунти (частіше у *Facebook* та *Twitter*) для висвітлення своєї діяльності.

Спілкування, хоча й віртуальне, з представником вищої політичної влади створює у громадян відчуття певної причетності до суспільно-політичних процесів, участі у творенні політико-економічних та соціокультурних стратегій в державі. У цьому контексті соціальні мережі виступають як інструмент соціалізації нації та залучення суспільства до державотворчих процесів²³.

Важливим є і реагування політиків на громадську активність у соціальній мережі. Таким кроком стало відзначення прем'єр-міністром Володимиром Гройсманом у червні 2017 р. онлайн-флешмобу на підтримку медичної реформи. «Флешмоб *#Вимагаю_Медреформу*, який останніми днями поширюється в мережах, став найкращим індикатором проблем медичної сфери в Україні, з якими щодня стикаються сотні тисяч українців», – написав він у своєму Facebook-аккаунті²⁴.

На початку березня 2018 р. Президент України Петро Порошенко через свої сторінки у соцмережах закликав українців приєднатися до ініціативи *#прикрути* НАК «Нафтогаз України» – зменшити температуру в домівках з метою економії газу, що знайшло відклик у суспільстві²⁵.

Проте розгін наметового містечка під Верховною Радою України та глузливий пост міністра внутрішніх справ Арсена Авакова у *Twitter* викликав негативну реакцію соцмереж. А. Аваков написав, очевидно маючи на увазі акцію з економії газу: «*Ми теж прикрутили... А дехто тут каже, що не те малося на увазі*». Пізніше міністр цей пост видалив. Однак це не зупинило

²³ Сахань О. М. Про використання соціальних мереж інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Сахань // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2014. – № 2. – С. 143-154. – Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8355/1/Sahan_143.pdf

²⁴ Гройсман вважає показовим флешмоб за медреформу [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2017. – 6 червня. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2242478-grojsman-vvazae-pokazovim-flesmob-za-medreformu.html>

²⁵ «Нафтогаз» і Порошенко просять зменшити температуру в домівках для економії газу [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2018. – 2 березня. – Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/number/0/180/121142/>

хвилю обговорення теми застосування сили поліцією та політичної оцінки репліки міністра²⁶.

Отже, варто зазначити, що використання соціальних мереж у взаємодії громадськості та органів влади має будуватися, насамперед, на відповідальності всіх активних суб'єктів та спрямовуватися на налагодження ефективної комунікації та вироблення прозорих та колегіальних управлінських рішень.

Проблеми та ризики застосування соціальних мереж

Використання соціальних мереж у громадському секторі окрім очевидних переваг має певні ризики.

Соціальні мережі є середовищем здійснення впливу на свідомість населення. З одного боку, необхідно констатувати недостатню сформованість інформаційної культури в цілому та культури використання соціальних мереж зокрема з боку українських державних службовців, публічних персон тощо. \

Так, наприклад, типовою проблемою є відсутність можливостей коментувати публікації, часте вилучення критики²⁷. З іншого боку, в результаті активної участі в інфотворенні переважної більшості некваліфікованих або ж малокваліфікованих ентузіастів, відбувається «перенасичення» інформацією, яку важко віднести до суспільно значущої, вичерпної та достовірної. Водночас такі неякісні, іноді навіть шкідливі, судження знаходять свого «споживача», задовольняють його невибагливі запити, виховують певні поведінкові реакції²⁸.

²⁶ Руйнування протестного табору під Радою: гостра реакція соцмереж [Електронний ресурс] // Громадське радіо. – 2018. – 4 березня. – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/news/2018/03/04/ruynuvannya-protestnogo-taboru-pid-radoyu-reakciya-socmerezh>

²⁷ Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України суспільства [Електронний ресурс] : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / А. В. Матійчик ; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – 221 с. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychuk.pdf

²⁸ Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства. Наукова доповідь за темою дослідження [Електронний ресурс] / О. С. Онищенко, В. М. Горювий, В. І. Попик та ін.; НАН

Підсилює можливості маніпулятивного впливу на користувачів замовний характер роботи «лідерів думок», цілеспрямована дезінформація, що практикується в українському інфопросторі.

Також у полі публічної політики, в тому числі й української, активно використовуються технології Інтернет-дискусій за участю веб-бригад. «Веб-бригади» – інтернет-користувачі, які контролюються замовником інформації, займаються маніпуляціями суспільною думкою в Інтернеті²⁹. Внаслідок використання цих каналів у суспільстві може скластися хибне уявлення щодо дійсності.

Дискусійним питанням є **намагання контролювати державою свій Інтернет-простір**. 20 лютого 2018 р. Нацкомісія з регулювання сфери зв'язку та інформатизації погодила проект Постанови КМУ, який має урегулювати технічну перевірку блокувань сайтів з санкційного списку. У проекті передбачено «забезпечити придбання технічних засобів... для моніторингу стану припинення надання послуг з доступу до інформаційних ресурсів...» і Держслужбі спецзв'язку спільно з СБУ «встановити технічні засоби на телекомунікаційних мережах»³⁰.

15 українських громадських організацій заявили, що прийняття цієї Постанови призведе до надмірного контролю та втручання у роботу мережі Інтернет з боку правоохоронних та контролюючих органів. Окрім того, встановлення засобів загального спостереження та/або перехоплення інформації в мережі Інтернет прямо суперечить Рекомендаціям CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи, відповідно до яких «на вас не повинні поширюватися заходи загального спостереження чи перехоплення інформації» (п. 4) та «сам факт існування законодавства, яке дозволяє

України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/dopovidi_konf/smivvts.pdf

²⁹ Євромайдан в Instagram – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.ejo-online.eu/1941/tsyfrovi-media/%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD-%D0%B2-instagram-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

³⁰ Підсумки засідання НКРЗІ від 20 лютого 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=1432&language=uk>

здійснювати спостереження за телекомунікаціями, може вважатися втручанням у право на приватне життя» (п. 82)³¹. Більш того, ця норма не узгоджується з п. 4 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації», який зобов'язує операторів телекомунікацій встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами виключно оперативно-розшукових заходів³².

Важливою проблемою, яка виникає та власне формується соціальними мережами та яку повинні враховувати у своїй інтернет-діяльності громадські організації, є **явище слактивізму (*slacktivism* – «диванний активізм»)**. Воно притаманне і для країн розвинутої демократії, проте яскраво проявляється в Україні, що спричинене специфікою політичної культури суспільства, залишками тоталітарної політичної свідомості у вигляді пасивності тощо. Зручність такої форми полягає в тому, що користувачу навіть не потрібно «вставати з дивану»: для демонстрації своєї активності достатньо увійти до певної групи у *Facebook*, поставити «*like*» або «*share*», підписати онлайн-петицію, розповсюдити певний хештег, провести віртуальну агітацію тощо. При цьому мінімізуються ризики арешту, зіткнень з силовими структурами, фізичного впливу. Таким чином, з одного боку, **можливості інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють залучати широке коло громадян до вирішення певних проблем чи акцентування на них уваги, а з іншого – є ризик того, що проблема так і залишиться у віртуальному вимірі. Тому ОГС повинні розробляти можливості перенесення віртуальних дій громадян у реальний світ**³³.

³¹ ГО проти встановлення спецслужбами технічних засобів стеження у Інтернет-провайдерів [Електронний ресурс] // Платформа прав людини. – 2018. – 27 лютого. – Режим доступу: <http://www.ppl.org.ua/go-proti-vstanovlennya-specsluzhbami-texnichnix-zasobiv-stezhennya-u-internet-provajderiv.html>

³² Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>

³³ Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України суспільства [Електронний ресурс] : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / А. В. Матійчик ; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – 221 с. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychyk.pdf

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Соціальні мережі є унікальною платформою для консолідації різних груп суб'єктів на основі спільності їх інтересів, при цьому в результаті комунікативної взаємодії виникає масштабний синергетичний ефект³⁴. Саме цей спосіб прояву громадянської активності можна вважати найбільш оперативним і масовим.

Громадська самоорганізація у соціальних мережах проявляється у підписці на сторінки публічних осіб, лідерів думок, громадських організацій та ініціатив, поширенні та розповсюдженні певних постів, актуальних хештегів, участі в онлайн-флешмобах. Активне відображення в соціальних мережах процесу реалізації ініціатив громадян та спільнот має безпосередній вплив на розвиток інституцій ОГС в Україні.

Для розвитку громадянського суспільства важливим є сприяння формуванню коректного уявлення про державу, право та політику, встановлення та налагодження соціальних відносин і ефективної комунікації між можновладцями та громадянами.

Враховуючи результати здійсненого аналізу, вважаємо за доцільне запропонувати органам державної влади здійснити наступні заходи:

1. Адміністрації Президента України:

- організувати висвітлення роботи Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства через створення спеціальної сторінки у соціальній мережі *Facebook*. Це допоможе активізувати її роботу, привернути увагу громадськості до нових можливостей;

- створити міжвідомчу робочу групу за участі представників Міністерства інформаційної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національного інституту стратегічних

³⁴ Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив [Електронний ресурс] / Л. Чуприна // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrument-realizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460

досліджень профільних громадських організацій з метою **розробки системи постійного моніторингу та аналізу соціальних мереж для виявлення спроб і фактів, які можуть дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію в країні, мати деструктивний вплив на моральний стан суспільства.**

2. Кабінету Міністрів України:

- доопрацювати проект Постанови КМУ «Про реалізацію і моніторинг ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». З огляду на публічні заяви громадськості щодо невідповідності цього документу міжнародному та національному законодавству доцільно **створити робочу групу за участі представників Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, представників IT-бізнесу та профільних громадських організацій** спільну з метою внесення змін та доповнень до окремих положень вищезазначеної урядової постанови та ініціювати відкриту публічну дискусію щодо механізмів блокування сайтів з санкційного списку та моніторингу здійснення цього рішення;

- доручити **Міністерству інформаційної політики розробити проект рішення про створення системи постійного моніторингу та аналізу соціальних мереж.** Така система дозволить відслідковувати рівень суспільної напруги в Інтернеті, протестні настрої, гостроту обговорення соціальних проблем, що сприятиме оперативному реагуванню на загрози, що виникають у суспільстві, та ефективній стратегічній комунікації із громадянським суспільством.

3. Міністерству освіти і науки України:

- розробити та втілити освітні заходи, спрямовані на підвищення рівня патріотичного виховання, утвердження загальнодержавної системи духовних цінностей, пропаганди толерантності серед учнів та студентів. Це сприятиме

протидії негативним інформаційним впливам, пов'язаним з використанням соціальних мереж;

- забезпечити впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах факультативів з інформаційної етики, права та безпеки.

4. Міністерству інформаційної політики України:

- з метою налагодження ефективної комунікації між органами влади та громадськістю розробити для керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади **рекомендації щодо залучення «лідерів думок» соціальних мереж до підготовки, незалежної оцінки та поширення проектів найбільш важливих рішень, проведення політики відкритості державних органів;**

- спільно з Державною службою надзвичайних ситуацій виробити механізм сповіщення населення у надзвичайних та кризових ситуаціях через *Facebook, Viber, WhatsApp, Telegram*.

5. Місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування активно впроваджувати використання інформаційних інструментів зворотного зв'язку у роботі з громадськістю, зокрема створювати Facebook-події міських заходів; проводити публічні консультації у соціальних мережах; включати в інформаційні кампанії проекту «Бюджету участі» використання соцмереж тощо. Це створюватиме сприятливі умови для прояву громадської ініціативи.

6. Національній академії державного управління при Президентові України забезпечити підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань використання новітніх інформаційних технологій та взаємодії з громадськістю у соціальних мережах.

А.Ф. Руденко

Відділ розвитку політичної системи
Національний інститут стратегічних досліджень
квітень 2018 р.